

Ἡ ἐπάνοδος τοῦ μαθήματος τῶν Θρησκευτικῶν στήν σερβική ἐκπαίδευση

BISERA JEVTIC*
RANDJEL STOSIC**

1. Προλεγόμενα

Κατὰ καιροὺς ἔχουν ἐπιχειρηθεῖ διάφορες μεταρρυθμίσεις στὸ χῶρο τῆς σερβικῆς ἐκπαίδευσης. Ἡ πρώτη καὶ σημαντικὴ σχετικὴ μεταρρύθμιση στὸν σερβικὸ χῶρο ἀκολουθεῖ τὴν ἀπελευθέρωση τοῦ σερβικοῦ κράτους ἀπὸ τὴν Ὀθωμανικὴ Αὐτοκρατορία.

Μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση, ἀνοίγονται τὰ πρῶτα σχολεῖα στὸ Βελιγράδι καὶ ἔπειτα στὴν ὑπόλοιπη Σερβία, ἔχοντας ὡς πρῶτο καὶ βασικὸ μάθημά τους τὰ Θρησκευτικά¹. Οἱ νέες μεταρρυθμίσεις ὅμως μετὰ τὸν Δεύτερο Παγκόσμιο πόλεμο, ἀποξενώνουν τὸ μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν ἀπὸ τὸ Ἀναλυτικὸ Πρόγραμμα, ἀνοίγοντας πόρτα στοὺς ἀρνητικὰ διακείμενους ἀπέναντι στὴν Ἐκκλησία νὰ κατηγοροῦν μὲ κάθε τρόπο τὴν Πίστη καὶ νὰ κλονίζουν τὶς καρδιὲς τῶν ἀνθρώπων καὶ ἰδιαίτερα τῶν μαθητῶν.

Οἱ Κομμουνιστές, χρησιμοποιώντας φυλλάδια, βιβλία καὶ τραγούδια μέσα στὰ σχολεῖα, προσπάθησαν μὲ κάθε τρόπο νὰ προωθήσουν ἓνα ἔργο ἀποχριστιανισμοῦ τῶν Σέρβων μαθητῶν, ὀδηγώντας τους στὴν ἐχθρότητα ὄχι μόνον ἔναντι τοῦ μαθήματος ἀλλὰ καὶ τῆς ἴδιας τῆς Πίστεως.

Ἡ Νέα μεταρρύθμιση τοῦ 2001 πὺν ἐπιβλήθηκε ἀπὸ κοινωνικὲς καὶ πολιτιστικὲς ἀλλαγές (μὲ τὸ δημοτικὸ σχολεῖο νὰ κρατᾶει γιὰ τέσσερα χρόνια, τὸ γυμνάσιο τέσσερα καὶ ἡ Μέση ἐκπαίδευση τρία ἢ τέσσερα χρόνια ἀνάλογα μὲ τὸ

* Ἐπίκουρη Καθηγήτρια καὶ Πρόεδρος τοῦ Παιδαγωγικοῦ Τμήματος Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ναϊσσού, Σερβία.

** Διάκονος καὶ καθηγητὴς στὸ ἐκκλησιαστικὸ λύκειο τοῦ Ἁγ. Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου στὸ Νίς.

1. Βλ. PETROVIC K., *Istorija Karlovske gimnazije*, ἐκδ. Matica Srpska, Novi Sad 1992, σ. 43.

είδος του σχολείου) ξαναφέρει το Μ.Θ. στην επικαιρότητα του εκπαιδευτικού συστήματος, όμως η παλιά αρνητική διάθεση ακόμη δεν έχει σταματήσει.

Σε γενικότερες γραμμές, η σημερινή εκπαίδευση προάγει ένα είδος τεχνοκρατικού πολιτισμού που νεκρώνει τον άνθρωπο. Αυτή η απόρροια κοινωνία γεννά όχι προσωπικές αλλά καθαρά επαγγελματικές σχέσεις και αποξενώνει από την παράδοση της Καθολικής Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας². Μὲ τὴν ἔννοια αὐτὴ προάγει τὴν παγκοσμιοποίηση καὶ ἀφαιρεῖ ἀπὸ τὸ χῶρο τῆς ἐκπαίδευσης τὰ στοιχεῖα πὺ ἀποτελοῦν τὴν ἰδιοπροσωπία μας³.

Τὰ τελευταῖα χρόνια, ἡ πρόοδος τῶν μαθητῶν αὐξάνει μὲ γεωμετρικὴ πρόοδο. Πολλὰ ἐπιτεύγματα πὺ πρὶν λίγα χρόνια βρισκόταν στὴ σφαῖρα τοῦ ὄνειρου καὶ τῆς ἐπιστημονικῆς φαντασίας, πραγματοποιοῦνται. Μαζὶ ὅμως μὲ τὴν εὐημερία καὶ τὶς ἀνέσεις πὺ προσφέρει ἡ σημερινὴ κοινωνία συνυπάρχουν κίνδυνοι καὶ ἀπειλὲς γιὰ τὴν ἴδια τὴν ὑπαρξὴ τοῦ μαθητῆ καὶ τὴν ὑγεία του, τόσο τὴ σωματικὴ ὅσο καὶ τὴν πνευματικὴ.

Ὁ σημερινὸς μαθητῆς στὴν προσπάθειά του νὰ ἀντεπεξέλθει στὶς ἀπαιτήσεις τῆς σημερινῆς κοινωνίας, ὁδηγεῖται στὴν ἐξειδίκευση, στὸν ἐξορθολογισμό καὶ στὴν πνευματικὴ μονομέρεια. Κατάληξη ὄλων αὐτῶν εἶναι ἡ ἀλλοτρίωση τοῦ ἀνθρώπινου προσώπου, ἐνῶ καθημερινὰ γινόμαστε μάρτυρες στὴν κοινωνία μας μὲς ἀρνητικῆς συμπεριφορᾶς, ἡ ὁποία παίρνει διαστάσεις χιονοστιβάδας, σὲ ὄλοένα καὶ μικρότερες ἡλικίες.

Ὅλα τὰ παραπάνω κάνουν ἀπαραίτητη τὴν ἀνάγκη διερεύνησης τοῦ Ἀναλυτικοῦ Προγράμματος καὶ τῶν *Διδακτικῶν Βιβλίων* τοῦ Μ.Θ. στὴν σερβικὴ ἐκπαίδευση, μὲ σκοπὸ ὄχι νὰ ὁδηγήσουν τὸ μαθητῆ στὴν ἀλλοτρίωση ἀλλὰ νὰ τὸν βοηθήσουν νὰ ἀναπτύξει τὶς σωματικὲς, ψυχικὲς καὶ πνευματικὲς του δυνατότητες⁴, γιὰ νὰ δώσει τὴ δική του ἀπάντηση στὸ σημερινὸ κόσμο, ὁ ὁποῖος συνεχῶς πολεμᾷ τὴν Ὁρθόδοξη Καθολικὴ Ἐκκλησία «ἔτοιμοι ἀεὶ πρὸς ἀπολογίαὺν παντὶ τῶ ἀιτοῦντι αὐτοῖς, λόγον περὶ τῆς ἐν αὐτοῖς ἐλπίδος»⁵.

Ἡ ἱστορία τοῦ σέρβικου λαοῦ εἶναι στενὰ δεμένη μὲ τὴν Ὁρθοδοξία. Ἡ ἄποψη αὐτὴ εἶναι κάτι πὺ ἐπιβεβαιώνεται ἀφενὸς ἀπὸ τὴ στενὴ σχέση τοῦ λα-

2. Βλ. ΚΟΓΚΟΥΛΗ Ι., *Ἡ σχολικὴ τάξη ὡς κοινωνικὴ ὁμάδα καὶ ὁμαδοσυνεργατικὴ διδασκαλία καὶ μάθηση*, ἐκδ. Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 2004, σ. 18.

3. Βλ. ΚΟΓΚΟΥΛΗ Ι., *Ὁ Ἐκκλησιασμός τῶν Μαθητῶν, συμβουλή στὴν λατρευτικὴ ἀγωγή*, ἐκδ. Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 2005, σ. 15.

4. Βλ. ΚΟΓΚΟΥΛΗ Ι., *Ἡ σχολικὴ τάξη...*, ἐνθ. ἀνωτ., σ. 18.

5. Α' Πετ. 3, 15.

οὔ αὐτοῦ μὲ τὴν ἱστορία τῆς αὐτοκέφαλῆς σερβικῆς Ἐκκλησίας καὶ ἀφετέρου ἀπὸ τὶς περιπετειώδεις σχέσεις τῶν Σέρβων μὲ τὴν Ἀνατολικὴ Ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία καὶ κυρίως ἀργότερα μὲ τοὺς Ὀθωμανούς.

Ἡ ἀπελευθέρωση τῶν Σέρβων ἀπὸ τοὺς Ὀθωμανούς Τούρκους μετὰ ἀπὸ πολλοὺς αἰῶνες Τουρκοκρατίας καὶ κατόπιν ἡ ἀνακήρυξη τῆς σερβικῆς Ἐκκλησίας σὲ Πατριαρχεῖο, θὰ μπορούσαν νὰ ὀδηγήσουν σὲ μίᾳ παράλληλῃ πορεία τῆς σερβικῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ σερβικοῦ ἐθνικοῦ κράτους. Κάτι τέτοιο φάνηκε νὰ συμβαίνει στὶς πρῶτες δεκαετίες ζωῆς τῆς Σερβίας, ἀλλὰ διακόπηκε ἀπότομα καὶ ἀναπόφευκτα ἀπὸ τὶς πολεμικὲς καὶ κυρίως τὶς πολιτικὲς ἐξελίξεις κατὰ τὸ πρῶτο μισὸ τοῦ 20^{ου} αἰῶνα.

Ἡ δημιουργία τοῦ νέου βασιλείου (μετὰ τὸν Α΄ Παγκόσμιον Πόλεμον) ποὺ δὲν περιελάμβανε μόνον τὸ σερβικὸ λαό, καὶ κυρίως ἡ ἐπικράτηση τοῦ Κομμουνιστικοῦ καθεστώτος (μετὰ τὸ Β΄ Παγκόσμιον Πόλεμον) ἀλλοίωσαν τὴ θρησκευτικὴ καὶ ἐθνικὴ δομὴ τοῦ κράτους καὶ κυρίως προσανατόλισαν τὸ νέο καθεστῶς πρὸς μίᾳ νέᾳ κρατικῇ δομῇ, ἡ ὁποία θεωροῦσε τὴν Ὀρθοδοξία ὡς ξένο σῶμα. Μὲ τὴ λογικὴ αὐτῇ, τὸ νέο κράτος κινήθηκε πρὸς μίᾳ ἐχθρικῇ γιὰ τὴ σερβικὴ Ἐκκλησία ἰδεολογικῇ πορείᾳ καὶ κατεύθυνση.

Ἡ νέα αὐτῇ πολιτικὴ κατάσταση εἶχε ἐπιπτώσεις καὶ στὸν τομέα τῆς κατῆχθησης καὶ τῆς θρησκευτικῆς ἀγωγῆς τῶν παιδιῶν στὸ σχολεῖο, κάτι ποὺ εἶναι πολὺ λογικόν, ἂν σκεφτεῖ κανεὶς π.χ. ὅτι ἀκόμα καὶ στὴν Ἑλλάδα τὸ Μ.Θ. πέρασε ἀπὸ πάρα πολλὰ δεινὰ (παρὰ τὴ θετικότερη γιὰ αὐτὸ πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ κατάσταση). Τὴν ἴδια στιγμὴ, τὸ σχεδὸν ἀθεϊστικὸ πολιτικὸ κοινωνικὸ κλίμα τῆς τότε ἐνιαίας Γιουγκοσλαβίας δημιούργησε μίᾳ τελείως ἀρνητικῇ κατάστασιν γιὰ τὸ συγκεκριμένον μάθημα. Τὰ πράγματα ἄρχισαν νὰ ἀλλάξουν μὲ τὴν αὐγὴ τῆς νέας χιλιετίας καὶ μὲ τὰ νέα πολιτικοκοινωνικὰ δεδομένα τῆς Σερβίας. Ἦδη ὁμως ἔχει χαθεῖ πολύτιμος χρόνος, ἐνῶ ἡ ἔλλειψη σχετικῆς ἐμπειρικῆς παράδοσης εἶναι ἐμφανής.

2. Ἡ θέση τοῦ μαθήματος τῶν Θρησκευτικῶν μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς Σερβίας

Τὰ τέλη τοῦ 18^{ου} αἰῶνα καὶ οἱ ἀρχὲς τοῦ 19^{ου} αἰῶνα παρουσιάζουν μίᾳ μεγάλη ἀλλαγὴ γιὰ τὸ σερβικὸ λαό, τὸ σερβικὸ πολιτικὸν καὶ τὴ σερβικὴ σκέψιν. Κατὰ τὴ διάρκειαν τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, τὸ ἐπίκεντρο τῆς ζωῆς ἦταν οἱ Ἱεροὶ Ναοὶ καὶ τὰ Μοναστήρια. Οὔτε στὰ ἑκατὸ χωριά δὲν ὑπῆρχε ἓνα

σχολείο, όπως επισημαίνει ο Vuk Karadzic⁶, με αποτέλεσμα μόνο τα μοναστήρια να παίζουν το σημαντικότερο ρόλο στην καλλιέργεια των μαθητών⁷.

Το Αναλυτικό Πρόγραμμα που διδασκόταν από τους ιερείς, πρόσφερε στα παιδιά μία δυνατότητα εξοικείωσης με τη λατρευτική και τη μυστηριακή ζωή της Έκκλησίας. Την πρώτη θέση στο Αναλυτικό Πρόγραμμα κατείχε το αλφαβητάριο. Κατόπιν, τα παιδιά μαθάνανε το Ώρολόγιο και ύστερα το Ψαλτήρι, από το οποίο διδάσκονταν τη μουσική. Στο τέλος, οι μαθητές από το βιβλίο Svece (Ύγιε), μάθαιναν τις προσευχές, τα τροπάρια και τους εκκλησιαστικούς κανόνες⁸. Παράλληλα με την ανάγνωση, οι μαθητές διδάσκονταν και τη γραφή, κατηγορημένη σε τρεις βαθμίδες. Στην κατώτερη βαθμίδα τα παιδιά γράφανε στον «άερα», κατά τη μεσαία βαθμίδα στον πίνακα και κατά την ανώτερη στο χαρτί με την πένα. Μετά την αποφοίτησή τους, οι μαθητές μπορούσαν να γίνουν διδάσκοντες⁹.

Το σημαντικό έργο για την ανάπτυξη της θρησκευτικής σκέψης και της θρησκευτικής συνείδησης (πριν την απελευθέρωση του Σερβικού λαού), στηρίχτηκε στο πρόσωπο του Dositej Obradovic. Με την βοήθεια του ίδιου εκτυπώνονται καινούργια βιβλία:

- *Πρώτη γνώση περί της πίστεως*
- *Έκκλησιαστική γνώση: Ο Έσπερινός, ο Όρθρος και η Θεία Λειτουργία*
- *Κατηχητική*

6. Ο Vuk Stefanovic Karadzic, ο οποίος έζησε το 19 αιώνα, πρόσφερε τεράστιο έργο στον τομέα της γλώσσας, διαμόρφωσε τη νέα μορφή του αλφάβητου, το απλούστατο αλφάβητο, προβάλλοντας τη φράση: *Διάβασε όπως είναι γραμμένο και γράψε όπως τα προφέρεις*. Ο Vuk Stefanovic Karadzic, δημιούργησε στο σπίτι του το σχολείο για λίγους μαθητές.

7. Η Μονή Studenica δια των αιώνων διατηρούσε το χαρακτήρα του σχολείου. Η Μονή ήταν σχολείο για τους μοναχούς, τους προσκυνητές και τους μαθητές. Η διδασκαλία δεν είχε μονότροπο χαρακτήρα δηλαδή δεν είχε ως σκοπό την ανάπτυξη του χαρακτήρα του ανθρώπου, αλλά μία άγωγή δυναμικού - καθολικού χαρακτήρα. Ήταν μία εκπαίδευση που είχε τα θεμέλιά της στην αιώνια παράδοση της Καθολικής μας Έκκλησίας, ή οποία ζητά συνεχόμενη λειτουργική συμμετοχή, συνεχόμενη σωματική και πνευματική ανάπτυξη του ατόμου και των ψυχοσωματικών δυνάμεών του. Επίσης η Μονή Prohor (Προχωράς) στην Βράνια διατηρεί το χαρακτήρα του σχολείου. Η Μονή δια των αιώνων είχε την έπληροση από την Μονή του Χιλανδαρίου. Ανάμεσα στους πρώτους διδάσκοντες ήταν ο ιερομόναχος Silvestor. Ο ιερομόναχος Silvestor εκτός του Ψαλτηρίου, Άρθρου και άλλων εκκλησιαστικών βιβλίων μεγάλη σημασία έδωσε στην έρμηνεία των λαϊκών τραγουδιών. Βλ. ΤΡΑΙΚΟΒΙΤΣ Β., ΜΙΧΑΙΛΟΒΙΤΣ Ζ., *Skolstvo u Vranjskom kraju, medjuopstinski prosvetno - pedagogski zavod, Vranje 1970*, σ. 20.

8. Βλ. SMOLCEV B., *Obrazovanje odraslih u prošlosti I danas*, έκδ. Znanje, Zagreb, σ. 63-64.

9. Βλ. JOVANOVIC A., *Srpske škole i cetnicki pokret u južnoj Srbiji pod Turcima*, Skoplje 1937, σ. 33.

- *Βιβλικές ιστορίες και διηγήσεις*

Κατά το συγγραφέα, κάθε γνώση, επιστήμη και αρετή έχουν μεγάλη αξία και οδηγούν τον άνθρωπο στην ήθικη ολοκλήρωσή του¹⁰.

Μετά την απελευθέρωση εμφανίζονται τα πρώτα σχολεία στη Σερβία στο Βελιγράδι, όπως και το έκκλησιαστικό λύκειο, τα όποια διαδραματίζουν μεγάλο ρόλο για τη συνεχή ανάπτυξη του σχολικού συστήματος και την οργάνωση των Αναλυτικών Προγραμμάτων¹¹.

Ο ύπουργος παιδείας Olimpije Vasiljevic στέλνει το γραμματέα Milana Dj. Milicevica και το Milorada Sampratica για να διαπιστώσουν ποια σχολεία θα μπορούσαν να ξεκινήσουν το διδακτικό τους έργο. Στην αίτηση του ύπουργού, καλούνται να επισημανθούν τα έξης στοιχεία:

- *Σε τί κατάσταση βρίσκονται τα σχολικά κτίρια,*
- *τα υπάρχοντα ιδρύματα για την βοήθεια της σχολικής ζωής και*
- *το υπάρχον διδακτικό προσωπικό με τον αριθμό των μαθητών¹².*

Έτσι μετά την απόφαση του ίδιου ύπουργού, ανοίγουν σχολεία τον Οκτώβριο το 1878 στο Νις το 1878 στο Πίροτ, στο Λέροσκοβατς το 1879 και τον Αύγουστο του 1881 στη Βράνια.

Πρώτος διδάσκων στην Κεντρική και Βόρεια Σερβία διορίζεται ο *Spiridon Jovanovic*, ο οποίος με τη θέληση του Μητροπολίτη δίδασκε Άλφαβητάριο, Ψαλτήριο, τόν Όρθρο, Γραμματική, Ίστορία και άλλες επιστήμες¹³.

Στην Νότια Σερβία, ο πρώτος διδάσκων ήταν ο *Jovan Cveticanovic*, ο οποίος από το Βελιγράδι έφερε πολλά διδακτικά βιβλία. Το διδακτικό του έργο όμως, δεν επικράτησε για πολύ καιρό, καθώς συνάντησε την έχθρική στάση της Όθωμανικής Αυτοκρατορίας που έδιωξε τον ίδιο διδάσκοντα από τη συγκεκριμένη περιοχή. Ο *Jovan Cveticanovic* κατάφερε το 1891 να ξαναέρθει στην περιοχή Νότιας Σερβίας φέροντας πολλά και σημαντικά βιβλία για κάθε σχολική τάξη.

Η κατάσταση στην Σερβία βελτιώθηκε την περίοδο 1905-1906. Σε όλα τα σχολεία της Σερβίας, το Αναλυτικό Πρόγραμμα εμπλουτίστηκε με τα έξης διδακτικά έγχειρίδια:

- *Άλφαβητάριο του Jovic και Stefanovic*

10. Βλ. SMOLCEV B., *Obrazovanje odraslih u prošlosti I danas...*, ένθ. άνωτ., σ. 63-64.

11. Αυτόθι, σ. 67.

12. Βλ. CENIC S., *Obrazovanje odraslih na jugu Srbije (1878-1941)*, έκδ. knjizara Sveti Sava, Gnjilane 1997, σ. 56.

13. Βλ. Spomenica sesdesetogodisnjice i osvecenje spomenika oslobodjenja Nisa 1877-1878, Nis 1937, σ. 106.

- 'Ανθολόγιο τῆς πρώτης τάξης τοῦ Stevan Cuturilo
- 'Ανθολόγιο τῆς δεύτερης τάξης τοῦ Lj. Protica καὶ V. Stojadinovica
- Χριστιανικὴ 'Επιστήμη τῆς τέταρτης τάξης τοῦ Jevrea Ilica
- Σλαβονικὸ 'Ανθολόγιο τῆς τρίτης καὶ τῆς τέταρτης τάξης τοῦ Andrea Stojadinovica¹⁴

Τὸ ἔτος 1909 στὰ σέρβικα σχολεῖα τῆς 'Οθωμανικῆς αὐτοκρατορίας γίνεται μὰ καινούργια διαφοροποίηση τοῦ 'Αναλυτικοῦ Προγράμματος, τὸ ὁποῖο περιελάμβανε τὰ ἑξῆς μαθήματα:

1. Χριστιανικὴ 'Επιστήμη
2. Σερβικὴ Γλῶσσα
3. Σλαβονικὴ Γλῶσσα
4. Γεωγραφία- Ἱστορία
5. 'Αριθμητικὴ
6. Γνώση τοῦ Περιβάλλοντος
7. Ζωγραφικὴ
8. Γραφὴ
9. Μουσικὴ
10. Γυμναστικὴ καὶ παιδικὰ παιχνίδια
11. 'Εργόχειρο γιὰ τὰ κορίτσια

Μετὰ τοὺς Βαλκανικοὺς Πολέμους τῶν ἐτῶν 1912-1913, τὰ σχολεῖα τῆς Σερβίας ξεκινοῦν τὸ λειτούργημά τους στὸ Βασίλειο τῆς Σερβίας διδάσκοντας τὰ ἀκόλουθα μαθήματα:

1. Χριστιανικὴ 'Επιστήμη καὶ 'Εκκλησιαστικὴ Γραμματεία
2. Σερβικὴ Γλῶσσα
3. Ἱστορία τῆς Σερβίας
4. Γεωγραφία
5. Μαθηματικά - "Αλγεβρα
6. Γνώση τοῦ Περιβάλλοντος
7. Ζωγραφικὴ
8. Μουσικὴ (λαϊκὴ καὶ ἐκκλησιαστικὴ)
9. Γυμναστικὴ

Σύμφωνα μὲ τὸ Νόμο Κραλιεβίνα Σερβία ἀπὸ τὴν 5.12.1929 καὶ σὲ ὅλα τὰ σχολεῖα τῆς Σερβίας, εἰσάγονται τὰ παρακάτω μαθήματα:

14. Βλ. STOJADINOVIC C., *Klinovac*, Klinovac 1987, σ. 221.

1. Ἡ ἐπιστήμη τῆς πίστεως μὲ τὰ ἠθικὰ διηγήματα
2. Σερβικὴ - Κροατικὴ Γλῶσσα
3. Γεωγραφία
4. Ἱστορία Σερβίας, Κροατίας καὶ Σλοβενίας
5. Μαθηματικά - Ἄλγεβρα
6. Γνώση τοῦ Περιβάλλοντος
7. Ζωγραφικὴ
8. Ἀριστογράφημα
9. Πρακτικὴ
10. Μουσικὴ
11. Γυμναστικὴ
12. Πίστη

Κατὰ τὴν ἴδια περίοδο, τὸ Νομοθετικὸ Διάταγμα τοῦ 1935 ὑπέβαλε τὴν ὑποχρεωτικὴ ἀνάγνωση τῆς προσευχῆς πρὶν ἀπὸ κάθε μάθημα: «Σὲ παρακαλοῦμε Παντοδύναμε Κύριε, τὰ ἔργα μας φώτισε μὲ τὸ ἔλεός Σου. Ἄκουσε κάθε δική μας προσευχή, καὶ τὸ δικό μας ἔργο νὰ τελειώσει εἰς τὴν δόξα Σου Δημιουργέ, εἰς τὴν ἐπιτυχία τῶν γονιῶν μας καὶ εἰς τὸ ὄφελος τοῦ ἔθνους μας».

Μετὰ τὸ τελευταῖο μάθημα, οἱ μαθητὲς ἐκφωνοῦσαν τὴν προσευχή: «Σὲ εὐχαριστοῦμε γιὰ ὅλα τὰ δικά Σου δῶρα, Παντοδύναμε Κύριε. Ζεῖς, Κυβερνᾷς εἰς τοὺς αἰῶνες τῶν αἰώνων. Ἀμήν»¹⁵.

3. Ἡ κρίση τοῦ μαθήματος τῶν Θρησκευτικῶν στὸ χῶρο τῆς σερβικῆς ἐκπαίδευσης μετὰ τὸ 1923

Παρὰ τὴν κυρίαρχη θέση τοῦ μαθήματος τῶν Θρησκευτικῶν στὰ σχολεῖα τῆς Σερβίας, τὸ μάθημα αὐτὸ συνάντησε καὶ πολλὰ προβλήματα. Στὰ σερβικὰ σχολεῖα πρὶν τὸν Πρῶτο Παγκόσμιο πόλεμο (1914-1918), τὸ Μ.Θ., ὅπως καὶ ὅλα τὰ ἄλλα μαθήματα, διδασκόταν καὶ ἀπὸ διδάσκοντες Μωαμεθανούς, Ἰσραηλιτὲς καὶ Ρωμαιοκαθολικούς γιατί οἱ κάτοικοι ἀνήκαν σὲ διάφορες θρησκευτικὲς ὁμολογίες¹⁶.

15. Prosvetni Pregled 1935, Beograd, σ. 729 καὶ 1116.

16. Βλ. ΚΟΓΚΟΥΛΗ Ι., *Κατηχητικὴ καὶ Χριστιανικὴ Παιδαγωγικὴ*, ἐκδ. Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 2002, σ. 115.

Με την ένοποίηση του Σερβικού κράτους τὸ 1918, στὸ Βασίλειο Σέρβων Κροατῶν καὶ Σλοβένων, ἐπιδιώχθηκε μιὰ καινούργια ἐνιαία καὶ ὁμοιόμορφη θρησκευτικὴ διδασκαλία, γιὰ τὴν ὁποία παρατηρήθηκε ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον γιὰ τὴ θρησκευτικὴ διδασκαλία¹⁷. Στὶς 25 Μαΐου τοῦ 1923, μὲ ἐγκύκλιο τοῦ Ὑπ. Παιδείας, συνιστᾶ στοὺς διδάσκοντες νὰ δώσουν μεγάλη καὶ ἰδιαίτερη προσοχὴ στὸ μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν. Μιὰ γενικὴ συνέλευση τῶν δασκάλων¹⁸ μὲ τὸ Κομμουνιστικὸ κόμμα τῆς Σερβίας τοῦ Abrasevic ξεσήκωσε θύελλα διαμαρτυριῶν ἐναντίον τοῦ Μ.Θ., δίνοντας μεγαλύτερη σημασία σὲ ἄλλου ἰδεολογικοῦ περιεχομένου πολιτιστικὰ μαθήματα¹⁹.

Ἐν τούτοις, μετὰ τὴ γενικὴ συνέλευση τοῦ 1924, ἀποφασίστηκε νὰ παραμείνει τὸ Μ.Θ. στὸ Ἀναλυτικὸ Πρόγραμμα τῆς Πρωτοβάθμιας ἐκπαίδευσης. Στὸν ἄλλο καταστατικὸ χάρτη περὶ Δημοτικῆς ἐκπαίδευσης (1930), ἐπιτεύχθηκε ἡ θρησκευτικὴ διδασκαλία νὰ γίνῃ ὑποχρεωτικὴ καὶ νὰ παρέχεται ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς ἐκπροσώπους τῆς Ἐκκλησιαστικῆς κοινότητος, ὅπως γίνεται καὶ σήμερᾶ²⁰.

Στὴ Δευτεροβάθμια ἐκπαίδευση, μὲ τὸ νομοσχέδιο τοῦ ἔτους 1919, τὸ μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν ἀντικαταστάθηκε ἀπὸ τὸ μάθημα *Ἀρχές τοῦ πολιτεύματος Gradjansko Vaspitanje*. Οἱ ὑπέρμαχοι ὅμως τοῦ μαθήματος τῶν Θρησκευτικῶν, μετὰ ἀπὸ διαμαρτυρίες, κατάφεραν τὸ 1931 νὰ ἐντάξουν δύο ὥρες διδασκαλίας τοῦ μαθήματος σὲ ὅλες τὶς τάξεις τῆς Δευτεροβάθμιας ἐκπαίδευσης²¹.

Στὶς Μητροπόλεις τῆς Σερβίας *εἰδικὰ* στὴν Μητρόπολη Βράνια οἱ διδάσκοντες κατάφεραν νὰ ἀντισταθοῦν στὴν πολεμικὴ κατὰ τοῦ μαθήματος τῶν Θρησκευτικῶν. Κατάφεραν οἱ ἴδιοι (*B. Trajkovic 1930/31, M. Milovanovic 1931/32, A. Durakov 1932/33, Z. Popovic 1935/36, 1936/37, D. Marovic 1939/40, Dj. Gavrilovic 1940/41, Dj. Popovic 1940 /41*) ὄχι μόνον τὸ μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν νὰ παραμείνῃ στὸ Ἀναλυτικὸ Πρόγραμμα ἀλλὰ καὶ νὰ συνδεθεῖ μὲ τὴ λατρευτικὴ παράδοση τῆς Ἐκκλησίας²².

Οἱ αἵθουσες, γεμάτες μὲ εἰκόνες Χριστοῦ καὶ εἰκόνες γεγονότων τῆς Παλαιᾶς καὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης καὶ τῆς ζωῆς τῶν Ἁγίων, δημιούργησαν ἕνα

17. Αὐτόθι, σ. 115.

18. Αὐτόθι, σ. 115.

19. *Vranjski glasnik*, ἀριθ. XVII, Vranje 1984, σ. 201.

20. Βλ. ΚΟΓΚΟΥΛΗ Ι., *Κατηγορητικὴ...*, ἐνθ. ἀνωτ., σ. 115.

21. Αὐτόθι, σ. 115.

22. Βλ. TREBJESANIN, R., SIMONOVIC R., TRAJKOVIC J., LAZOVIC V., STOJILKOVIC V., *Vranjska gimnazija 1881-1981*, Vranje 1981, σ. 228-237.

πολύ καλό κλίμα για το μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν²³, ἔτσι ὥστε μέσα ἀπὸ τὴν Ἀλήθεια τοῦ Θεοῦ, τὸ μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν νὰ ἀγκαλιάσει καὶ τὰ παιδιὰ ἄλλων ὁμολογιῶν καὶ θρησκευμάτων, ὅπως πολὺ εὐγλωττα ἀποδεικνύει ἡ παρακάτω ἀφήγηση ἀπὸ ἓνα μουσουλμάνο μαθητὴ πὺν παρακολουθοῦσε τὸ μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν:

«Ἦμουν τότε μαθητὴς τῆς ὄγδοης τάξης τὸ 1935/36. Ἦταν τὸ μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν. Ὁ διδάσκων, ὁ ἱερέας Zika, ἄνθρωπος χαμηλῶν τόνων, ἄνθρωπος πολὺ μορφωμένος καὶ κοινωνικός, τὸν φωνάζαμε «Zika porce», «Zika παππούλη». Πέρασε σχεδὸν μισὴ διδακτικὴ ὥρα ὅσπου ξαφνικὰ εἰσῆλθε στὴν αἴθουσα ὁ διευθυντὴς μας ὁ Andjelković. Ὁ ἴδιος συχνὰ ἐρχόταν στὰ ἄλλα μαθήματα ὡς ἐπιβλέπων, (γιατὸ πῶς διδάσκεται τὸ μάθημα, ἂν καὶ στὸ μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν ποτὲ δὲν ἐρχόταν). Παρόλο πὺν ξαφνιαστήκαμε ὅλοι, ἐγὼ καὶ οἱ συμμαθητές μου, ὁ διδάσκων Zika συνέχισε τὴ θαυμάσια διδασκαλία του. Καθόμουν στὸ τρίτο θρανίο καὶ ἔτσι τὸ μάτι τοῦ διευθυντῆ ἀμέσως ἦρθε πάνω μου καὶ ὅταν μὲ εἶδε, μὲ τὸ δάχτυλο σηκωμένο πρὸς ἐμένα μὲ αὐστηρὸ ὕφος μὲ ρώτησε:

“Ἐσὺ τί θέλεις ἐδῶ;” Σηκώθηκα ταραγμένος καὶ ἀπάντησα: “Κύριε διευθυντά, εἶμαι στὸ μάθημα”, “Σὲ τί μάθημα; Αὐτὸ τὸ μάθημα εἶναι ὀρθόδοξο μάθημα, ἐνῶ ἐσὺ εἶσαι Μωαμεθανός...”.

Ὁ διευθυντὴς συνέχισε: “Ποιὸς ζήτησε νὰ ἔρθεις στὸ μάθημα;” Τοῦ ἀπάντησα ὅτι μὲ τὴ δική μου θέληση ἔρχομαι ἐδῶ ὅπως καὶ στὰ ἄλλα μαθήματα. Τότε ὁ ἱερέας, ὁ διδάσκων Zika, μίλησε: “Κύριε διευθυντά, αὐτὸ τὸ παιδί εἶναι ὁ καλύτερός μου μαθητὴς”. Ἡ πρόταση αὐτὴ μπερδεψε πῶν πολὺ τὸ διευθυντὴ Andjelković πὺν ἀπάντησε: “Κάντε ὅ,τι θέλετε”²⁴.

Τὰ γραπτὰ βοηθήματα τοῦ Μ.Θ. ἦταν:

- *Crkveni Glasnik* (ἐκκλησιαστικὸς κήρυκας) τοῦ 1887-1888
- *Slava* (Δόξα) πὺν εἶχε ὡς σκοπὸ τὴν ἀνάπτυξη τῆς ἐπιστημονικῆς γνώσης στὸ μαθητὴ²⁵.

23. Βλ. JANJIC J., *Osnovna skola u Rataju 1894-1999*, Vranje 1999, σ. 31.

24. Βλ. TREBIJESANIN, R., SIMONOVIC R., TRAJKOVIC J., LAZOVIC V., STOJILKOVIC V. *Vranjska gimnazija...*, ἔνθ. ἀνωτ., σ. 547.

25. Βλ. CENIC V., *Casopis juzne Srbije na raskrsnici XIX i XX stoleca*, ἐκδ. Narodni muzej, Vranje, σ. 53.

- *Crkveni Glasnik* (έκκλησιαστικός κήρυκας) τῆς Μητροπόλης Νις τοῦ 1900. Πρόκειται γιὰ περιοδικὸ μὲ ἐκκλησιαστικὴ ποίηση καὶ ἐκκλησιαστικὰ διηγήματα.
- *Teoloski Arhiv* (Θεολογικὴ Ἀρχιβ) (1900) ποὺ περιλάμβανε ἐκκλησιαστικὴ ποίηση καὶ ἐκκλησιαστικὴ ἐπιστήμη²⁶.
- *Μικρὴ κατήχηση καὶ*
- *Κυριακοδρόμιο* (1699)²⁷.

4. Ἡ κατάργηση τοῦ μαθήματος τῶν Θρησκευτικῶν στὴν Σερβία τὸ 1951

Ἀπὸ τὴν κατάργηση τοῦ Μ.Θ. ἀπὸ τὴν ἐκπαίδευση μέχρι τὴν ἐπάνοδό του στὸ Ἀναλυτικὸ Πρόγραμμα, πέρασε περισσότερο ἀπὸ μισὸς αἰῶνας. Κατὰ τὴν περίοδο τοῦ ἀθεϊσμοῦ, τὸ Θ.Μ. προσέκρουσε στὶς ἀρχὲς τῆς τότε κατάστασης. Ὅλα ξεκίνησαν στὰ τέλη τοῦ 1944, ὅταν ἐκδόθηκε προσωρινὴ ἀπόφαση, ἡ ὁποία περιελάμβανε τὰ ἑξῆς:

1. Τὸ Μ.Θ. νὰ μὴν ὑπάρχει στὰ κρατικὰ σχολεῖα καὶ τὸ Ἀναλυτικὸ Πρόγραμμα.
2. Οἱ θεολόγοι διδάσκοντες μποροῦν νὰ ἀσκοῦν τὸ ἔργο τους μόνο σὲ ἐκείνους τοὺς μαθητὲς γιὰ τοὺς ὁποίους ὑπογράφουν οἱ γονεῖς.
3. Οἱ διδάσκοντες τοῦ μαθήματος παραμένουν κρατικοὶ υπάλληλοι, ἐνῶ ὁ διορισμὸς τῶν ἐκπαιδευτικῶν γίνεται ἐκ μέρους τῆς Ἐκκλησίας.

Ἡ Ἱερὰ Σύνοδος μὲ αἴτηση πρὸς τὸ Ὑπουργεῖο Παιδείας καὶ μὲ θερμὴ παρακλήση, ζήτησε τὸ μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν νὰ ἐπανέλθει στὸ Ἀναλυτικὸ Πρόγραμμα. Ὅμως ἡ ἐπίσημη ἀπάντηση ἦταν ἀρνητικὴ²⁸.

Τὸ Μάιο τοῦ 1946, ἡ κυβέρνηση ἀποφάσισε τὸ μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν νὰ βρεθεῖ ἐκτὸς Ἀναλυτικοῦ Προγράμματος καὶ νὰ διδάσκεται ἐκτὸς τῶν διδακτικῶν ὥρων. Ἄρα τὸ μάθημα παρέμεινε ἐκτὸς ἀπολυτηρίου καὶ χωρὶς καμία ἀξιολόγηση, ἐνῶ οἱ γονεῖς ὄφειλαν νὰ πληρώσουν τὰ σχετικὰ ἔξοδα, ὅπως τὸ

26. Βλ. ANTIĆ B., *Radnicki pokret u Pirotu od 1903-1914 godine*, Pirotski zbornik ἀριθ. 7 Piro 1975, σ. 171.

27. Βλ. ΚΟΓΚΟΥΛΗ Ι., *Κατηχητική...*, ἐνθ ἄνωτ., σ. 115.

28. DFJ, ἀριθ. 842/ 44.

ρεῦμα, τὸ φῶς καὶ κάθε σχετική ὑποχρέωση πρὸς τὸ σχολεῖο²⁹. Τὸ ἴδιο ἔτος (1.6.1946) ἀποφασίστηκε ὅτι οἱ θεολόγοι διδάσκοντες δὲν δικαιούνταν τὸν κρατικὸ μισθό.

Ἡ κρατικὴ κυβέρνηση, ἐπισημαίνοντας ὅτι τὸ μάθημα Θρησκευτικῶν καὶ ἡ καθημερινὴ ἐπιρροή τῶν ἱερέων θεωροῦνται ὡς βασικὰ ἐμπόδια γιὰ τὴν ἐπισημονικὴ προσέγγιση τοῦ κόσμου καὶ τῆς γνώσης, ἐξέδωσε τὸ Νόμο περὶ Σχολικῆς Ἐκπαίδευσης τὸ Δεκέμβριο τοῦ 1951 καὶ καθαίρεσε τὸ μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν ἀπὸ τὴ σχολικὴ ζωὴ τῶν μαθητῶν.

Στὸν ἐκδοτικὸ οἶκο Narodna Knjiga τὸ ἔτος 1952, ἐκδόθηκε τὸ βιβλίο *Τὸ Σχολεῖο καὶ ἡ Θρησκεία τοῦ Jančović*, στὸ ὁποῖο ἀναφέρονται βασικὰ στοιχεῖα καὶ βασικὲς αἰτίες γιὰ τὴν ἀλλαγὴ τοῦ διδακτικοῦ προγράμματος.

«Ἡ ἀπελευθέρωση τοῦ σχολείου ἀπὸ τὴ βαρβαρικὴ ἐκκλησιαστικὴ γραφειοκρατία, ἡ κατάργηση τοῦ Μ.Θ. ἀπὸ τὸ σχολικὸ Ἀναλυτικὸ Πρόγραμμα καὶ ὁ χωρισμὸς τοῦ σχολείου ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία»³⁰.

Ὁ Jančović ἐπισημαίνει ὅτι ὁ διδάσκων δὲν πρέπει νὰ ἔχει Θρησκευτικὴ ταυτότητα, δηλαδὴ τὸ Πιστεύω του, ἀλλὰ πρέπει νὰ ἀπελευθερώσει τοὺς μαθητὲς ἀπὸ κάθε ἔννοια θρησκευτικοῦ δεσμοῦ, προσφέροντάς τους μίαν ἰδεολογία ἀθεϊσμοῦ μὲ τὴν ὁποία τὰ παιδιά θὰ νικήσουν κάθε θρησκευτικὴ σκέψη³¹.

Ἡ πολεμικὴ ἐναντίον τοῦ Μ.Θ. παρουσιάζεται καὶ στὸ σχολικὸ χῶρο. Τὸ 1953 οἱ διδάσκοντες ἄρχισαν νὰ κατηγοροῦν τὴν ἐκκλησία γιὰ τὸ πρόγραμμα πὺν ἐφάρμοξε καὶ ἄρχισαν νὰ ἀπαγορεύουν στοὺς μαθητὲς τὴν τακτικὴ παρακολούθηση τοῦ Μ.Θ. στὸν ἐκκλησιαστικὸ χῶρο. Παράλληλα, τὰ προβλήματα πὺν ὑπῆρχαν ἀνάμεσα στὸ σχολεῖο καὶ τὴν ἐκκλησία, πολλαπλασιάσθηκαν.

Μέσα σὲ αὐτὰ τὰ πλαίσια, οἱ ἐκπρόσωποι ὄλων τῶν ἐκκλησιαστικῶν κοινοτήτων ἀπέστειλαν αἰτήσεις ἢ ἀποφάσισαν νὰ συναντήσουν αὐτοπροσώπως τὸν τότε πρόεδρο Josif Broz Tito. Ὅμως στὴν ἀπόλυτα ἐχθρική στάση ἐναντίον τοῦ μαθήματος τῶν Θρησκευτικῶν δὲν πρωτοστάτησε μόνο ὁ Josif Broz Tito ἀλλὰ καὶ ἡ ὑπουργὸς Παιδείας Mitra Mitrović, ἡ ὁποία δὲν ἐπέτρεψε τὴν εἰσαγωγὴ τοῦ μαθήματος τῶν Θρησκευτικῶν στὸ σχολικὸ Ἀναλυτικὸ Πρόγραμμα³².

29. Βλ. RADIC R., *Drzava i verske zajednice 1945-1970*, ἔκδ. Institut za noviju istoriju, Beograd 2002, σ. 65.

30. Βλ. JANKOVIC M., *Skola i religija*, ἔκδ. Narodna knjiga Beograd 1952, σ. 45.

31. Αὐτόθι, σ. 46.

32. RADIC R., *Drzava i verske zajednice*, ἔνθ. ἀνωτ., σ. 134.

Ἡ παρακολούθηση τοῦ μαθήματος τῶν Θρησκευτικῶν ἀπὸ τοὺς μαθητὲς συνεπαγόταν πολλές συνέπειες. Ἔτσι, οἱ πιστοὶ γιὰ κάθε ἐπίσκεψή τους στὴν Ἐκκλησία, πλήρωναν χρηματικὸ πρόστιμο ἢ τιμωροῦνταν μὲ φυλάκιση. Ὁρισμένοι ἀναγκάστηκαν νὰ ἐγκαταλείψουν τὴ χώρα γιὰ νὰ ἀκολουθήσουν ἐλεύθερα τὴν Ὀρθόδοξη πίστη, ἐνῶ πάρα πολλοὶ ἦταν αὐτοὶ ποὺ σταμάτησαν νὰ ἐκκλησιάζονται. Ἔτσι, στὶς ἀρχὲς τῆς δεκαετίας τοῦ '60, ὁ ἀριθμὸς τῶν παιδιῶν ποὺ παρακολουθοῦσαν τὸ μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν ἔφτασε στὸ 3%³³.

Μαζὶ μὲ τοὺς ἱερεῖς, κάποιοι δάσκαλοι σὲ μερικὰ σχολεῖα τῆς Σερβίας κατὰφεραν ἐκεῖνη τὴν περίοδο (περίοδο ἐχθρική γιὰ τὴν Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία καὶ ὄχι μόνο γιὰ αὐτήν) παρόλο ποὺ τὸ μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν βρισκόταν ἐκτὸς Ἀναλυτικοῦ Προγράμματος (1951), νὰ τὸ συνδέσουν μὲ τὴ Σερβικὴ Γλῶσσα (*Τὸ Ἀναστάσιμο Γράμμα*³⁴, *Τὰ Χριστουγεννιάτικα ἔθιμα*³⁵, *Ὁ Σταυρὸς εἶναι δύσκολος, Δύσκολος ἀγῶνας μὲ τὰ ἐγκόσμια, Ὅμως ἡ Ἀνάσταση ἀδύνατη χωρὶς θάνατο*³⁶) ὅπως συνδέθηκε καὶ ἡ σχολικὴ ζωὴ τῶν μαθητῶν μὲ τὴ λατρευτικὴ πράξι τῆς Ἐκκλησίας.

Ἡ ἐπικοινωνία τῶν μαθητῶν μὲ τὴ λατρευτικὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας ἀφοροῦσε καὶ τὴ Γιορτὴ τοῦ Ἁγίου Σάββα (γινόταν κρυφὰ μετὰ τὸ Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, ἐπειδὴ ἦταν ἀπαγορευμένη), στὴν ὁποία γιορτὴ οἱ μαθητὲς μὲ τὴν παρουσία τῶν δασκάλων καὶ τῶν γονιῶν τους ἐκφωνοῦσαν κείμενα ἀπὸ τὴ ζωὴ καὶ τὰ ἔργα τοῦ Ἁγίου. Ἐπίσης, ἡ σχολικὴ ζωὴ τῶν μαθητῶν συνδεόταν μὲ τὴ λατρευτικὴ ζωὴ καὶ τίς ἐκδρομὲς, ὅπως φανερῶνει ἡ παρακάτω διήγηση:

«Ὑστερα τὸ χωρίο μας ἀπέκτησε τὴν βιβλιοθήκη... Θαυμάσια χρόνια, θαυμάσιες καὶ ἀξέχαστες ἐκδρομὲς στὰ χωράφια τῆς ἐκκλησίας. Οἱ ἐκδρομὲς μας καὶ ἡ παραμονὴ μας στὰ μοναστήρια, στὴν Μονὴ Ἁγίου Προχωρά, οἱ ἐκδρομὲς μας στὴν Tara, στὸν ἡσυχὸ ποταμὸ Pcinja³⁷».

Ὡς βασικὸ ἐπιχείρημα γιὰ τὴν ἐπιστροφὴ τοῦ μαθήματος τῶν Θρησκευτικῶν στὸ σχολικὸ χῶρο, ἡ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία τῆς Σερβίας τὸ 1957 στὸν Ἐκκλησιαστικὸ Κήρυκα (*Glasniku SPC*) ἐξέδωσε ἐπίσημο κείμενο ὑπὸ τὸν τίτλο

33. Αὐτόθι, σ. 142.

34. Βλ. TREBJESANIN, R., SIMONOVIC R., TRAJKOVIC J., LAZOVIC V., STOJILKOVIC V., *Vranjska gimnazija...*, ἐνθ. ἀνωτ., σ. 300.

35. Αὐτόθι, σ. 301.

36. Αὐτόθι, σ. 302.

37. Βλ. STOJIKOVIC V, JANJIC J., *Osnovna skola ...*, ἐνθ. ἀνωτ., σ. 90.

«Ιδιαίτερα απαγορευμένα φαινόμενα στην σημερινή νεολαία». Τονίζοντας ότι «ιδιαιτέρη έντυπωση δημιουργεί το ότι σήμερα όλοι μας είμαστε μάρτυρες μιᾶς καθημερινῆς πραγματικότητας, στην οποία τὸ σχολεῖο, ἡ οἰκογένεια καὶ τὸ ἀνθρώπινο πρόσωπο χάνουν τὸν ἀγῶνα ποὺ δίνουν. Τὸ κατάλληλο περιβάλλον τῆς δημιουργικότητας, τῆς ἐπικοινωνίας καὶ τοῦ διαλογικοῦ πνεύματος, ὅπως ἐπίσης τὰ πρότυπα τῶν Ἀγίων, τῶν Καλλιτεχνῶν καὶ τῶν Ἐπιστημῶν δὲν ὑφίστανται πιά, ἐνῶ ἡ χρήση τῶν οὐσιῶν, ὁ βιασμός, ἡ κλοπή, ἡ ἐπίθεση καὶ ἡ ἀνήθικη συμπεριφορὰ στὸ σχολικὸ καὶ μὴ σχολικὸ περιβάλλον κάθε μέρα ἀυξάνονται»³⁸.

Ἡ Σερβικὴ Ἐκκλησία δὲ σταμάτησε νὰ ἀσκεῖ τὸ ἔργο της. Οἱ ἱερεῖς μὲ μεγάλη ἀνταπάρνηση ἐπέλεσαν τὸ ἔργο τους περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλη φορὰ καὶ δὲν σταμάτησαν νὰ μεταδίδουν τὸ χαρμόσυνο λόγο τοῦ Θεοῦ, ὅπως ἐπίσης δὲν σταμάτησαν νὰ παρουσιάζουν ὡς Πρότυπό τους τὸν Χριστό, τὸν Καλὸ Ποιμένα, ὁ ὁποῖος ἀγαπᾷ τὰ πρόβατά του καὶ δὲν διστάζει νὰ θυσιάσει καὶ τὴ ζωὴ Του.

Τὸ μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν ἐκείνη τὴν περίοδο γινόταν στὸν ἐκκλησιαστικὸ χῶρο. Πρόκειται γιὰ μιὰ διδασκαλία σὲ σχέση μὲ τὸ βίωμα τῶν μαθητῶν. Οἱ μαθητὲς γίνονταν μέτοχοι τῆς ζωντανῆς παρουσίας τοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ Λυτρωτικοῦ Του ἔργου. Ὁ Χριστὸς εἶναι παρὼν στὸ μυστήριό τῆς Θ. Εὐχαριστίας. Ἄρα ἡ συμμετοχὴ τῶν μαθητῶν στὸν ἐκκλησιασμὸ βοηθᾷ στὴ ζωντανὴ καὶ βιωματικὴ ἔνταξή τους στὴν Ἐκκλησία καὶ ἰδιαίτερα στὴ λατρευτικὴ καὶ μυστηριακὴ ζωὴ³⁹.

Ἡ συμμετοχὴ τῶν μαθητῶν στὴ λατρευτικὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας ἀποτελεῖ τὴν τελειότερη μορφή χριστιανικῆς διδασκαλίας. Ὅπως ἀναφέρει ὁ Κύριλλος Ἀλεξανδρείας «τῷ ἅπαξ τῶν ἐκ Θεοῦ λαχόντι μυσταγωγίαν καὶ ἀποκάλυψιν οὐκ ἔδει τῆς ἐξ ἀνθρώπων παιδαγωγίας»⁴⁰. Ἡ συμβολὴ τῆς προσευχῆς ἔχει μεγάλη σημασία διότι τὸ διδάσκον μὴν συμβουλευέσαι μόνον ἀλλὰ καὶ εὐχαῖς βοηθεῖν. Ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ γίνεται τροφή τοῦ νοῦ καὶ ἄρτος πνευματικὸς στηρίζων ἀνθρώπων καρδίαν, ἡ δὲ ἀνάγνωση τῶν Γραφῶν γίνεται ἐφόδιο σωτηρίας⁴¹.

38. Βλ. BLAGOJEVIC M., *Religijska situacija u SR Jugoslaviji: Revitalizacija religijskog ponasanja i verovanja*, u: *Teme*, br. 4. 2003 Nis, σ. 525-552.

39. Βλ. ΚΟΓΚΟΥΛΗ Ι., *Ὁ Ἐκκλησιασμὸς τῶν μαθητῶν...*, ἔνθ. ἀνωτ., σ. 124.

40. Αὐτόθι, σ. 42.

41. Αὐτόθι, σ. 42.

5. Ἡ ἐπάνοδος τοῦ μαθήματος τῶν Θρησκευτικῶν μετὰ τὸ 2001

Μὲ τὴν ἀπόφαση τῆς Σερβικῆς Κυβέρνησης περὶ εἰσαγωγῆς τοῦ μαθήματος τῶν Θρησκευτικῶν στὸ σχολικὸ σύστημα τὸ ἔτος 2001, τὸ κράτος τῆς Σερβίας μιμήθηκε τίς γειτονικὲς χῶρες Κροατία καὶ Βοσνία Ἑρζεγοβίνη, στίς ὁποῖες τὸ μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν γινόταν (κατόπιν αἴτησης τῶν ὁμολογιῶν) ἀπὸ τὸ 1991, δηλαδὴ ἀπὸ τὴ διαίρεση SFRJ.

Τὸ μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν εἰσήχθη στὰ Σερβικὰ Σχολεῖα σὲ μίᾳ περίοδο μεγάλης κρίσης, μετὰ τὴν ἐχθρική κυβερνητικὴ στάση τοῦ Slobodan Milosevic, ἡ ὁποία ἀπέρριψε κάθε δυνατότητα εἰσαγωγῆς τοῦ μαθήματος στὸ Ἀναλυτικὸ Πρόγραμμα.

Ὁ μετέπειτα πρωθυπουργὸς Zoran Djindjic ἐπισημαίνοντας τὸ μεγάλο χάσμα ἀνάμεσα στὸ λαὸ καὶ τὴν παράδοση, καθὼς ἐπίσης καὶ τὴ γενικότερη παρακμὴ τῆς χώρας, ἐπέτρεψε τελικὰ τὴν εἰσαγωγή τοῦ μαθήματος τῶν Θρησκευτικῶν στὰ σχολεῖα.

Ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία τῆς Σερβίας (SPC) ἦταν αὐτὴ ποὺ ζήτησε τὴν εἰσαγωγή τοῦ μαθήματος στὰ κρατικὰ σχολεῖα τῆς Σερβίας. Ἡ αἴτηση γιὰ τὴν ἔνταξη τοῦ μαθήματος τῶν Θρησκευτικῶν στὸ σχολικὸ πρόγραμμα διερευνήθηκε καὶ ἐκπονήθηκε ἀπὸ τὸν πρῶτον ὑπουργὸ Θρησκευμάτων, τὸν Bogoljub Sijakovic, ὁ ὁποῖος ἐπισήμανε ὅτι «δὲν ὑπάρχει ἓνας γενικὸς ὅρος γιὰ τὴ Θρησκεία - ἐμεῖς τὴν ἐμπειρία τῆς Θρησκείας μποροῦμε νὰ τὴν ἔχουμε μόνο σὲ μίᾳ Πίστη, σὲ μίᾳ συγκεκριμένη ὁμολογία»⁴².

Ἐπίσης τονίζεται στὴν ἴδια ἐπιστολὴ ὅτι «ἡ εἰσαγωγή τοῦ μαθήματος βασίζεται στὸ Σύνταγμα, γιατί ἡ συνταγματικὴ κατοχύρωση τῆς Θρησκευτικῆς ἐλευθερίας, τὸ δικαίωμα τῆς ἐλεύθερης πίστεως καὶ τῆς θρησκευτικῆς συνείδησης εἶναι πραγματικότητα ἀφοῦ προβλέπονται μὲ ἀναθεωρήσιμο ἄρθρο τοῦ Συντάγματος». Συγκεκριμένα, λέγεται στὸ ἄρθρο 18 PGP τοῦ Συντάγματος (1971):

1. Κάθε ἄνθρωπος ἔχει τὸ δικαίωμα στὴ Θρησκευτικὴ ἐλευθερία, συνείδηση καὶ σκέψη. Τοῦτος ὁ κανόνας ἀσφαλῶς δηλώνει τὴν ὁμολογία τῆς πίστεως, ἐνῶ ὁ εὐαγγελισμὸς τῆς πίστεως γίνεται διὰ πολλῶν τρόπων εἴτε μὲ τὸ κήρυγμα, εἴτε μὲ τὸ μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν, εἴτε μὲ κάθε λατρευτικὴ πράξη.
2. Ἡ Θρησκευτικὴ ἐλευθερία εἶναι ἀπαραβίαστη.
3. Ἡ Θρησκευτικὴ ἐλευθερία φτάνει μέχρι τὸ σημεῖο τὸ ὁποῖο καθορίζεται ἀπὸ τὸ κράτος, μέχρι τὰ σημεῖα τὰ ὁποῖα εἶναι ἀπαραίτητα γιὰ τὴν ἐργάσιμη κουλτούρα, ὑγεία καὶ ἤθος.

42. Βλ. SIAKOVIC B., *Drzava, Crkva, Veronauka* στό: VASILJEVIC M., MILOSEVIC Z., *Pravoslavna Veronauka u Republici Srpskoj*, ἔκδ. Dabor Sarajevo 2001, σ. 43.

4. Ἡ Κυβέρνηση ὑποχρεώνεται νὰ σεβασθεῖ τὸ δικαίωμα τῶν γονιῶν, νὰ προσφέρουν οἱ ἴδιοι στὰ παιδιά τους τὴ δική τους παράδοση καὶ ἠθικὴ ἀγωγή⁴³.

Ἡ Σέρβικη Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία ἐπισημαίνει ὅτι δὲν πρόκειται γιὰ μιὰ νέα εἰσαγωγή ἢ γιὰ ἓνα νέο μάθημα, ἀλλὰ γιὰ τὸ ἴδιο τὸ μάθημα, τὸ ὁποῖο ἐπικράτησε στὰ σχολεῖα καὶ εἶχε πρώτη θέση στὸ Ἀναλυτικὸ Πρόγραμμα⁴⁴.

Τὸ μὲν πρῶτο καὶ βασικὸ στοιχεῖο τὸ ὁποῖο τόνιζε ἡ Ἐκκλησία, εἶναι ὅτι ἡ ἐπιστροφή τοῦ μαθήματος ἔχει μεγάλη σημασία γιὰ τὴν ἠθικὴ ἀνάπτυξη τοῦ ἀνθρώπινου προσώπου, ἀναφέροντας π.χ. τὴ μείωση τῶν ἐκπτώσεων στὸ 50% στὴ Βοσνία, ὅπου τὸ μάθημα ἀπὸ νωρὴς βρῖσκεται στὸ Ἀναλυτικὸ Πρόγραμμα⁴⁵.

Τὸ δὲ δεύτερο στοιχεῖο ἀναφερόταν στὴ δεκτικότητα καὶ ὀργάνωση τοῦ Μ.Θ. σὲ ἄλλες χῶρες. Σὲ ὀρισμένες εὐρωπαϊκὲς χῶρες, ἡ διδασκαλία τοῦ μαθήματος τῶν Θρησκευτικῶν ὀργανώνεται ἀπὸ τὶς Ἐκκλησίες καὶ σὲ ἄλλες μόνο ἀπὸ τὸ κράτος. Ἔτσι στὸ Βέλγιο τὸ κράτος ἔχει ἐκχωρήσει τὴν εὐθύνη τῆς θρησκευτικῆς Ἀγωγῆς στὴν Ἐκκλησία.

Τὸ ἴδιο, μὲ κάποιες παραλλαγές, ἰσχύει γιὰ τὴ Γερμανία, τὴν Αὐστρία καὶ τὴν Ἰταλία. Σὲ ἄλλες χῶρες, ὅπως ἡ Μ. Βρετανία, ἡ Σουηδία καὶ ἡ Νορβηγία, ἡ ὀργάνωση τοῦ μαθήματος τῶν Θρησκευτικῶν ἀνήκει στὸ κράτος. Σὲ μερικὲς πάλι εὐρωπαϊκὲς χῶρες, τὸ μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν στὴν Πρωτοβάθμια ἐκπαίδευση εἶναι ὑποχρεωτικό, ὅπως στὴν Αὐστρία, τὴ Δανία, τὴ Μ. Βρετανία, ἐνῶ σὲ ἄλλες, ὅπως ἡ Ἰταλία, προαιρετικό. Σὲ ἄλλες χῶρες, δίνεται ἡ δυνατότητα στοὺς γονεῖς τῶν μαθητῶν νὰ ἐπιλέξουν ἐὰν ἐπιθυμοῦν νὰ παρακολουθοῦν τὰ παιδιά τους τὸ μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν ἢ ἓνα μάθημα ἀγωγῆς ἢ ἠθικῆς, ὅπως στὴ Γερμανία καὶ τὸ Βέλγιο.

Ἐδῶ θὰ πρέπει νὰ προσθέσουμε ὅτι στὶς προαναφερθεῖσες χῶρες υἰοθετήθηκε καὶ μιὰ νέα προσέγγιση στὸ μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν, ποὺ χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴν εὐαισθησία τῶν συντακτῶν τῶν Ἀναλυτικῶν Προγραμμάτων γιὰ τὴν παιδικὴ προσωπικότητα, κατὰ τὴν ἐπιλογή τοῦ διδακτικοῦ ὕλικου⁴⁶. Τὸ ὕλικὸ ἐπιλέχθηκε μὲ τέτοιο τρόπο, ὥστε νὰ σχετίζεται ἄμεσα μὲ τὶς ἐμπειρίες καὶ τὶς νοητικὲς ικανότητες τῶν διδασκομένων⁴⁷.

Καὶ ὅμως ὁ πόλεμος, ὁ ὁποῖος κράτησε συνολικὰ 60 χρόνια ἐναντίον τοῦ μαθήματος τῶν Θρησκευτικῶν, συνεχίζεται καὶ πάλι ἀπὸ τοὺς νέους ἐκπροσώπους τοῦ

43. Sluzbeni List . SFRJ Ἔρθ. 7/71.

44. Βλ. ЈЕВТИЦ З., МІЛОСАВЉЕВИЦ Н., «o buri oko verske nastave svi smo pomalo izigrani» *Glas Javnosti* 28.09.2001.

45. Βλ. BRKIC A., «Veroucitelji spremni da drze dnevnik» *Politika*, December 3, 2000, σ. 8.

46 Βλ. ΠΕΡΣΕΛΗ Ε., *Σχολικὴ Θρησκευτικὴ Ἀγωγή*, ἐκδ. Γρηγόρη, Ἀθήνα 1998, σ. 20-21.

47. Βλ. МАКСИМОВИЦ І., *Religisko obrazovanje I nastava religije u drzavnim skolama u Evropi*, ἐκδ. Nastava i Vaspitanje ἄρθ. 4. 1998.

κράτους. Η βασική αντίρρηση για το μάθημα των Θρησκευτικών εκπροσωπήθηκε από το Σύλλογο δικαιωμάτων χωρίς θρησκευτική και πολιτική επιρροή, τον Όργανισμό εκπαιδευτικών, έρευνητών και βοηθών του Πανεπιστημίου Novi Sad, από Είκοσι μη κυβερνητικές οργανώσεις και από το FORUM IURIS⁴⁸.

Τονίστηκε ιδιαίτερα ότι η εισαγωγή του μαθήματος δημιουργεί σοβαρά προβλήματα στο *Σύνταγμα περί της Έκπαίδευσης*, το οποίο αναφέρει ότι για κάθε εισαγωγή νέου μαθήματος πρέπει να προηγείται δίχρονη διερεύνηση περί του συγκεκριμένου μαθήματος.

Όμοίως, το μάθημα των Θρησκευτικών δημιουργεί μια σειρά αντιδικιών στα Βαλκάνια (λόγω της ύπαρξης πολλών και διάφορων όμολογιών σε σχέση με τα διάφορα έγχειρίδια που δεν έχουν θρησκευολογική ύλη, αλλά μόνο όμολογιακή), ενώ παρατηρείται συχνά και ένα αρνητικό μήνυμα για τη θέση της γυναίκας μέσα στο κοινωνικό πλαίσιο⁴⁹.

Ο Ljubisa Rajic κριτικά επισημαίνει όρισμένους πρακτικούς λόγους.

Στην κατάσταση που βρίσκονται τα σημερινά σχολεία, το μάθημα γίνεται σε δύο ή τρεις βάρδιες, σε μια σχολική τάξη των 50 μαθητών, χωρίς κανένα μέσο διευκόλυνσης, χωρίς έποπτικά μέσα και χωρίς Θεολόγους διδάσκοντες. Για το λόγο αυτό, η εισαγωγή του μαθήματος των Θρησκευτικών αντιμετωπίζει πολλά προβλήματα ως απόρροια και του έργου των πρώην κυβερνήσεων⁵⁰.

Ανάλογες θέσεις για την εισαγωγή του μαθήματος κρατούν ο Ivan Ilic και ο Gaso Knezevic, τότε ύπουργός Παιδείας. Ο μὲν πρώτος ακολουθώντας σταθερή ιδεολογική γραμμή, τόνιζε χαρακτηριστικά: «*Βρισκόμαστε μπροστά σε μια αντιφατική εκπαίδευση, ενώ το ανεπαρκές σχολικό μας σύστημα είναι αδύνατο να δημιουργήσει συγκεκριμένες αξίες, που θα πλησιάζουν τους νέους. Παρόλα αυτά, το μάθημα των Θρησκευτικών δεν πρόκειται να συμβάλλει στη βελτίωση του συστήματος*»⁵¹.

Ο δὲ Gaso Knezevic, τότε ύπουργός Παιδείας, πρότεινε την εισαγωγή ενός νέου διδακτικού αντικειμένου, όχι μαθήματος των Θρησκευτικών αλλά μαθήματος της Ιστορίας της Θρησκείας σε σχέση με το χωρισμό των μαθητών σε όμολογίες. Ο ίδιος τόνιζε ότι αυτό το μάθημα δεν πρέπει να είναι υποχρεωτικό αλλά προαιρετικό⁵² και πρότεινε ή εισαγωγή του να γίνει στο Αναλυτικό Πρόγραμμα το άκα-

48. www.geocities.com/veronauka.

49. Βλ. Sekulic N., «Obuka za domacice I radnice» *Danas*, 23-24.06.2001, σ. 33.

50. Βλ. Nikcic R., Darwin of Adam and Eve? AIM Beograd 22.12.2000.

51. Βλ. ILIC I., *Laicko ili konfisionalno obrazovanje, Crkva, Drzava Civilno drustvo*, Beograd centar za Demokratiju 2000, σ. 172.

52. *Vreme*, 20.12.2000, σ. 34.

δημαϊκό έτος 2002-2003 ώστε να βρεθούν τὰ κατάλληλα διδακτικά έγχειρίδια και τὸ διδακτικό προσωπικό»⁵³.

Τὸ Μάρτιο τοῦ 2002, ὁ σύλλογος τῆς παιδείας τῆς Σερβικῆς Κυβέρνησης ζήτησε κανονική και ὄχι κατ' ἐπιλογήν διδασκαλία τοῦ μαθήματος τῶν Θρησκευτικῶν. Παρόλο πὸν ἡ συζήτηση γιὰ τὴν εἰσαγωγή τοῦ μαθήματος γινόταν ἐπὶ πολλὰ χρόνια, ἡ Σέρβικη Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία (SPC) μετὰ τὴ Σύναξη τῆς Ἱεράς Συνόδου τὸ Μάιο, ἔστειλε ἐπίσημο γράμμα πρὸς τὴν Κυβέρνηση. Τὴν αἴτηση αὐτὴ ἐπακολούθησε κατόπιν ὀλόκληρο Ἀναλυτικό Πρόγραμμα, μὲ διδακτικούς σκοποὺς και παιδαγωγικὲς δραστηριότητες⁵⁴.

Μετὰ τὴ συνάντηση τοῦ πρώην Πρωθυπουργοῦ Zoran Djindjic μὲ τὴ Σερβικὴ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία (SPC), ὁ ἴδιος στὶς 5 Ἰουνίου συνάντησε και ἄλλες ἑξὶ μεγάλες ὁμολογίες, προωθώντας γιὰ τὸ Σεπτέμβριο τὴ νόμιμη εἰσαγωγή τοῦ μαθήματος τῶν Θρησκευτικῶν σὲ ὅλα τὰ Σχολεῖα.

Τὸ Σύνταγμα τῆς Κυβερνήσεως, τὸ ἴδιο ἔτος, ἀναγνώρισε τὶς ἑπτὰ ὁμολογίες ὡς παραδοσιακὲς, δίνοντάς τους τελικὰ τὸ δικαίωμα γιὰ τὴν πραγματοποίηση τοῦ μαθήματος τῶν Θρησκευτικῶν στὰ σχολεῖα. Ἐπίσης, συντάχθηκε και *Κυβερνητικὴ Ἐπιτροπὴ*⁵⁵ γιὰ τὸ μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν, ἡ ὁποία ἀπαρτιζόταν ἀπὸ τοὺς ἐκπροσώπους τῶν ἑπτὰ ὁμολογιῶν.

Ἡ Ἐπιτροπὴ αὐτὴ ἦταν ὑπεύθυνη γιὰ τὴ σύνταξη τοῦ Ἀναλυτικοῦ Προγράμματος, ἐνῶ τὸ Ὑπουργεῖο Παιδείας ἦταν ὑπεύθυνο γιὰ τὴν ἐφαρμογὴ και τὴ χρησιμοποίηση τῶν ἀποτελεσμάτων αὐτῶν στὴν πράξη. Ἡ ἀπόφαση νὰ διδάσκουν οἱ ἑπτὰ μεγάλες ὁμολογίες τὸ μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν στὰ σχολεῖα μὲ βάση τὶς παραδόσεις τους, διαμόρφωσε τὴν καινούργια θέση τῶν ἀναφερόμενων θρησκευτικῶν ὁμολογιῶν στὸ Νομικὸ πλαίσιο τῶν Κυβερνήσεων⁵⁶.

Μὲ τὸν ὑπάρχοντα Νόμο, οἱ μικρὲς θρησκευτικὲς ὁμολογίες δὲν μπόρεσαν νὰ διδάσκουν τὸ μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν γιὰ λογαριασμό τους. Σὲ μιὰ τέτοια μικρὴ ὁμολογία βρίσκεται και ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία τῆς Ρουμανίας πὸν ἀσκεῖ τὸ ἔργο τῆς στὴν περιοχὴ Banat⁵⁷. Πρόκειται γιὰ μιὰ ἄδικη ἀπόρριψη τῆς Ρουμανικῆς κοινότητας και τῆς Ρουμανικῆς Ἐκκλησίας γιὰ τὴν εἰσαγωγή τοῦ μαθήματος τῶν

53. Βλ. Branko Belajac, *Keston News Service*, 4.6.2001.

54. Βλ. POPOVIC R., *Veronauka - Pravo i obaveza Pustite ih ne branite im*, Zbornik radova o veronauci, ἔκδ. Hiscanski misao, Beograd 2001, σ. 9-13.

55. Sluzbeni Glasnik R S ἀρθ.46, 27.7.2001. *Οἱ μεγάλες και παραδοσιακὲς ὁμολογίες τῆς Σερβίας εἶναι: Σερβικὴ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία (SPC), Ἰσλαμικὴ ὁμολογία, Σλοβακικὴ Εὐαγγελιστικὴ ἐκκλησία, Ρωμαιοκαθολικὴ ἐκκλησία, Ἑβραϊκὴ ὁμολογία, Μεταρρυθμιστικὴ Χριστιανικὴ ἐκκλησία, Εὐαγγελιστικὴ σέρβικη ἐκκλησία.*

56. Βλ. GRUBESA A., *Nismo lica sa verskim ciljevima*, *Danas*, 23-24.6 2001, σ. 6.

57. *Danas*, 14.8.2003.

Θρησκευτικῶν στό Ἀναλυτικό Πρόγραμμα, στό ὁποῖο τὰ παιδιά μαθαίνουν τή μητρική τους γλῶσσα.

Ἡ αἰτία αὐτοῦ τοῦ γεγονότος ἦταν ἡ σύγκρουση μεταξύ τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας τῆς Σερβίας (SPC) μέ τήν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία τῆς Ρουμανίας γιά τήν ἐκκλησιαστική ὀργάνωση στήν Μητρόπολη Banat, κάτι πού τελικά παρουσίασε σοβαρό πρόβλημα καί στήν εἰσαγωγή τοῦ μαθήματος τῶν Θρησκευτικῶν στό σχολεῖο.

Μετά ἀπό τόσα χρόνια, καί ἀφότου τὸ μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν ἐντάχθηκε στό Ἀναλυτικό Πρόγραμμα, τὰ παιδιά καί οἱ ὀρθόδοξοι πιστοὶ τῆς Ρουμανικῆς Ἐθνότητος αὐτῆς τῆς περιοχῆς εἶναι ἀπομακρυσμένοι ἀπό κάθε θρησκευτικὴ ἀγωγή στό σχολικὸ περιβάλλον⁵⁸.

Μέ τὴ Συνταγματικὴ κατοχύρωση τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ μαθήματος τῶν Θρησκευτικῶν στό Ἀναλυτικό Πρόγραμμα, προτείνεται καί ἓνα καινούργιο ἐναλλακτικὸ μάθημα, τὸ ὁποῖο θὰ διδάσκει τίς ἀξίες τῆς κοινωνίας, τῆς Δημοκρατίας καί τοῦ σεβασμοῦ τῶν ἀνθρώπων δικαιομάτων. Τὸ μάθημα λέγεται *Ἀρχὴ πολιτεύματος/Gradjansko Vaspitanje*.

Ἡ ἴδια Νομοθέτηση προκαλέσε σύγκρουση ἀνάμεσα στήν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία τῆς Σερβίας καί τὸ Ὑπουργεῖο Παιδείας. Ὁ Ὑπουργὸς Παιδείας τόνισε ὅτι ὁ μαθητὴς σύμφωνα μέ τὸ ὄρολόγιο πρόγραμμα ἔχει τὴν εὐχέρεια νὰ διαλέξει εἴτε τὸ μάθημα Θρησκευτικῶν εἴτε τὴν *Ἀρχὴ Πολιτεύματος*⁵⁹, ἢ καί νὰ μὴ διαλέξει κανένα ἀπὸ τὰ ἀναφερόμενα μαθήματα. Ὁ ἐπίσκοπος Branicovski Ἰγνάτιος κατηγορήσε τὸ Ὑπουργεῖο Παιδείας ἐπισημαίνοντας ὅτι οἱ πράξεις τοῦ Ὑπουργοῦ ἦταν σταθερὰ ἐναντίον τοῦ μαθήματος τῶν Θρησκευτικῶν⁶⁰.

Κατὰ τὸν ἐπίσκοπο Εἰρηναῖο Μπούλοβιτς, τὸ Ὑπουργεῖο Παιδείας μέ τακτικούς τρόπους καταφέρει τὸ μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν νὰ μὴν εἰσέρχεται στό Ἀναλυτικό Πρόγραμμα. Ἐπίσης ἀναφέρει ὅτι τὸ Ὑπουργεῖο Παιδείας καταργεῖ μόνο του τὸ Σύνταγμα, καθὼς στό ἀναθεωρήσιμο ἄρθρο 14 ἀναφέρεται: «*Κάθε ἐπίβλεψη, ὀργάνωση καί ἐφαρμογὴ τοῦ μαθήματος τῶν Θρησκευτικῶν ὡς προαιρετικὸ ἢ ὑποχρεωτικὸ, εἶναι ὑπὸ τὴν εὐθύνη τῆς Ἐπιτροπῆς⁶¹ καί ὄχι μόνο τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας*».

Στὴν ἴδια ἐπιστολή, ὁ Εἰρηναῖος συνεχίζει: «*Παρόλο πὸν τὸ μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν εἶναι προαιρετικὸ, δὲν πρέπει νὰ παρεμποδιστεῖ ἡ συνεργασία τῶν θρησκευτικῶν ὁμολογιῶν μέ τὸ Ὑπουργεῖο Παιδείας*»⁶².

58. Βλ. Informativna sluzba spc 27.9.2002.

59. Ἐπισημαίνουμε ἀκόμη ὅτι σὲ τοῦτο τὸ μάθημα κάθε διδακτικὴ ἐνότητα ἔχει τὸ σκοπὸ τῆς, κάτι πὸν δὲν ὑφίσταται γιά τὸ μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν.

60. Βλ. Mihajlovic S., «Vera u Veronauku o Demokratiji», *Danas*, 29.8.2001, σ. 13.

61. Βλ. προηγούμενη σελίδα.

62. Βλ. Ἐπίσκοπος Irinej Backi, «Duzni odgovor na ruzni izazov», *Dnevnik*, 28.8.2001, σ. 34.

Ο ύπουργος Gaso Knezevic επισημαίνει επίσης ότι «*το μάθημα των Θρησκευτικών παραμένει προαιρετικό, λόγω της υποχρέωσης για τη μη αλλαγή του Νόμου περί της Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης, ενώ από το σχολικό έτος 2002-2003, το μάθημα γίνεται κατ' επιλογήν υποχρεωτικό*»⁶³.

Στό σημείο αυτό πρέπει να διευκρινισθεί ότι μερικές Μητροπόλεις της Σερβίας δεν έπαιξαν πολύ σπουδαίο ρόλο για την επάνοδο του μαθήματος των Θρησκευτικών στο Αναλυτικό Πρόγραμμα, όπως η *Μητρόπολη Βράνια*.

Όπωςδήποτε δεν μπορεί κανείς να επιβεβαιώσει το γεγονός ότι η συμπίεση αυτής της Μητρόπολης αποτελούσε ένα είδος προπλάσματος που πρόσφερε τα κατάλληλα επιχειρήματα για την τελική επάνοδο του μαθήματος. Σε σύγκριση με τις άλλες Μητροπόλεις, όπως η *Μητρόπολη Μπράνιτσεβσα-Branicevska* που κατηγόρησε το Υπουργείο Παιδείας επισημαίνοντας ότι οι πράξεις του Υπουργού ήταν σταθερά εναντίον του μαθήματος των Θρησκευτικών, επιπροσθέτως και ο επίσκοπος της Μητρόπολης *Μπάτσκα-Βακί Ειρηναίος Μπούλοβιτς* τονίζει ότι το Υπουργείο Παιδείας με τακτικούς τρόπους καταφέρνει το μάθημα των Θρησκευτικών να μην εισέρχεται στο Αναλυτικό Πρόγραμμα, στη Μητρόπολη Βράνια δεν υπήρξε καμία επίσημη επιστολή στην προσπάθεια για την εξυπηρέτηση θεσμικών ενδιαφερόντων για το μάθημα Θρησκευτικών, κανένα επίσημο έγγραφο διαφωνίας ή συμφωνίας για το αν θα ήταν στην αρχή προαιρετικό μάθημα και πάλι καμία επίσημη ενημέρωση της Μητρόπολης Βράνια προς το ποίμνιό της για την ομαδική συμμετοχή όλων στην αξίωση της παρουσίας του συγκεκριμένου μαθήματος στο Αναλυτικό Πρόγραμμα.

Οί σύγχρονες στάσεις των πολιτών της Σερβίας για το μάθημα των Θρησκευτικών

Η εισαγωγή του μαθήματος των Θρησκευτικών στο σχολικό πρόγραμμα προκαλεί καθημερινή συζήτηση στο σχολείο, τα επιστημονικά σεμινάρια, την τηλεόραση και σε κάθε γωνία της Σερβίας, μια συζήτηση συνοδευόμενη με πλούσιες επισημονικές έρευνες.

Η έρευνα του έτους 2001 περιλαμβάνει 512 γονείς: 326 (64%) από το Βελιγράδι, 92 (16%) από τη Σούμποτσα (Subotica), και 94 (18%) Νόβι Πάζαρ (Novi Pazar).

Η επιλογή αυτών των πόλεων δεν έγινε τυχαία⁶⁴.

63. Βλ. Nikolic O., «Veronauka ipak fakiltativna», *Glas Javnosti*, 3, 9, σ. 23.

64. Τονίζουμε εδώ ότι η πόλη Ν. Παζάρ 96% πολιτών είναι Μωαμεθανοί, στο Βελιγράδι είναι Ορθόδοξοι, ενώ στην Σουμπότσα 73% είναι Ρωμαιοκαθολικοί.

	Ὁρθόδοξοι	Ρωμαιοκαθολικοί	Μουσουλμάνοι	Σύνολο
Θετική	73 %	59%	79%	70%
Δ.Γ/Δ.Α.	14 %	24%	18%	17%
Ἀρνητική	13%	17%	2%	13%
Σύνολο	100%	100%	100%	100%

Τὸ μεγαλύτερο ἐνδιαφέρον γιὰ τὸ μάθημα παρατηρεῖται στὰ σχολεῖα τῶν Μωαμεθανῶν, ὅπου τὸ 79% εἶναι ὑπὲρ τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ μαθήματος καὶ μόνο τὸ 2% κατὰ.

Στὰ Ὁρθόδοξα Σχολεῖα τὸ 73% εἶναι ὑπὲρ καὶ τὸ 13% εἶναι κατὰ τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ μαθήματος. Στους Ρωμαιοκαθολικούς τὸ 59% εἶναι ὑπὲρ τῆς εἰσαγωγῆς καὶ τὸ 17% εἶναι κατὰ.

Σημαντικὸ εἶναι νὰ ἐπισημάνουμε ὅτι παρόμοια ἔρευνα ἔγινε καὶ στὸ Μαυροβούνιο ποὺ σήμερα ἀποτελεῖ ξεχωριστὸ κράτος. Οἱ Μωαμεθανοὶ δείχνουν μεγαλύτερη προτίμηση γιὰ τὴν εἰσαγωγή τοῦ μαθήματος στὰ σχολεῖα, ἔπειτα οἱ Ὁρθόδοξοι καὶ στὸ τέλος οἱ Ρωμαιοκαθολικοί⁶⁵.

Στὸ ἐρώτημα γιὰ τί περιμένουν οἱ γονεῖς ἀπὸ τὸ Μ.Θ. καὶ γιὰ τὸ ποιὸς εἶναι ὁ σκοπὸς τοῦ μαθήματος, τὸ μεγαλύτερο ποσοστὸ τῶν γονέων (56%) τονίζει ὅτι τὸ μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν ἔχει ὡς βασικὸ σκοπὸ τὰ παιδιά νὰ ἀποκτήσουν γνώση γιὰ τὴν πίστη. Τὸ 7% ἐπισημαίνει ὅτι τὰ παιδιά πρέπει νὰ γνωρίσουν καὶ τὰ ἄλλα μεγάλα Θρησκευτά, ἐνῶ τὸ 6% γονέων βλέπει ὅτι τὸ μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν ἔχει σκοπὸ νὰ βοηθήσει τὰ παιδιά νὰ γίνουν καλοὶ πιστοί.

Ἡ ἀπόκτηση γνώσεων περὶ πίστεως τονίζεται περισσότερο ἀπὸ τοὺς Ὁρθόδοξους (70%), μετὰ τοὺς Ρωμαιοκαθολικούς (49%) καὶ στὸ τέλος τοὺς Μωαμεθανούς (38%). Στὴν ἄλλη ἐρώτηση γιὰ τὸ ἂν πρέπει τὰ παιδιά νὰ γνωρίζουν τὰ ἄλλα μεγάλα θρησκευτά, περισσότερο ὑπὲρ τῆς ἀποψῆς αὐτῆς εἶναι οἱ Μωαμεθανοὶ (46%), μετὰ οἱ Ρωμαιοκαθολικοὶ (39%) καὶ τέλος οἱ Ὁρθόδοξοι (23%).

Τὸ Κέντρο Ἐμπειρικῶν Ἐρευνῶν Θρησκείας ἀπὸ τὸ Novi Sad καὶ τὸ παιδαγωγικὸ Ἰνστιτοῦτο γιὰ τίς Παιδαγωγικὲς μελέτες τοῦ Βελιγραδίου ἐφάρμοσαν τὸ 2003 ἐμπειρικὴ ἔρευνα γιὰ τὸ κατ' ἐπιλογὴν ὑποχρεωτικὸ μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν.

Τὸ ἐρωτηματολόγιο περιελάμβανε τὰ ἑξῆς ἐρωτήματα:

- *Γιατί οἱ γονεῖς καὶ οἱ μαθητὲς διάλεξαν τὸ συγκεκριμένο μάθημα;*
- *Σὲ ποιὸ βαθμὸ εἶναι ἱκανοποιημένοι ἀπὸ τὸ μάθημα;*
- *Ποιὲς εἶναι πιθανότητες νὰ ξαναπάρουν τὸ μάθημα⁶⁶;*

65. Βλ. LAUSEVIC S, *Javno mnjenje i religija*, ἔκδ. Vaspitanje i obrazovanje br.4, Podgorica 1997, σ. 23-26.

66. Βλ. KUBURIC Z., *Zivot u verski homogenoj ili heterogenoj sredini. In: Uvazavanje razlicitosti i obrazovanje*, Institut za pedagogska istrazivanja. Beograd: 2003.

Οί συμμετέχοντες ακόμη ανέφεραν τις σκέψεις τους για το περιεχόμενο και το σκοπό του μαθήματος. Οί γονείς πιστεύουν ότι τὰ παιδιά τους ἔχουν θετική στάση ἔναντι τοῦ Μ.Θ. Οί γονεῖς τῶν μαθητῶν πού διάλεξαν τὸ Μ.Θ. ἐπισημαίνουν βελτίωση συμπεριφορᾶς καὶ βελτίωση τῆς στάσης τῶν παιδιῶν τους ἔναντι τῶν θρησκευτικῶν νόμων. Ὁμόφωνα ἐπισημαίνουν οἱ γονεῖς καὶ οἱ μαθητὲς τὸ πρόβλημα ὀργάνωσης, διδασκαλίας καὶ ἐφαρμογῆς μεθόδων στὸ Μ.Θ.⁶⁷.

Ἐπίσης, τὸ Κέντρο Ἐμπειρικῶν Ἑρευνῶν Θρησκείας ἀπὸ τὸ Novi Sad καὶ τὸ παιδαγωγικὸ Ἰνστιτούτο γιὰ τὶς Παιδαγωγικὲς μελέτες τοῦ Βελιγραδίου ἐπισημαίνουν ὅτι κατὰ τὸ πρῶτο ἔτος τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ μαθήματος τῶν Θρησκευτικῶν καὶ τοῦ μαθήματος Ἀρχὴ πολιτεύματος στὸ Ἀναλυτικὸ Πρόγραμμα, 30% τῶν γονέων τῶν ὁποίων τὰ παιδιά ξεκίνησαν τὸ σχολεῖο, ἀποφάσισαν τὰ παιδιά τους νὰ μὴν παρακολουθήσουν κανένα μάθημα καὶ μόνο 10% νὰ παρακολουθήσουν καὶ τὰ δύο μαθήματα⁶⁸.

Τὸ ἐπόμενο ἔτος πού τὰ δύο μαθήματα γίνονται κατ' ἐπιλογὴν ὑποχρεωτικά, περισσότερο ἀπὸ τὸ 50% τῶν μαθητῶν τῆς Πρωτοβάθμιας καὶ 25% τῆς Δευτεροβάθμιας ἐκπαίδευσης διάλεξαν τὸ μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν⁶⁹.

Ὁμοίως τὸ Κέντρο Ἐμπειρικῶν Ἑρευνῶν Θρησκείας ἀπὸ τὸ Novi Sad καὶ τὸ παιδαγωγικὸ Ἰνστιτούτο γιὰ τὶς Παιδαγωγικὲς μελέτες τοῦ Βελιγραδίου ἐπισημαίνουν σχετικὰ μὲ τὴν ἐμπειρικὴ ἔρευνα τὸ 2003 ὅτι μεγαλύτερο ἐνδιαφέρον στὰ Ὁρθόδοξα σχολεῖα παρατηρεῖται στὴν Κεντρικὴ Σερβία Κράγκουεβατς, Νις καὶ στὸ Βελιγράδι, ἐνῶ πῶς μικρὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὸ Μ.Θ. ἔχουμε στὴ Νότια Σερβία (Βράνια) καὶ μικρότερη σχεδὸν καθόλου συμμετοχὴ τῶν παιδιῶν τῆς Μητροπόλεως Βράνιας στὴ λατρευτικὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας.

67. Βλ. MILICEVIC D., «Multikonfesionalna Vojvodina i verska nastava u skolama» *Religija I Tilegrancija*, 3. 2005, σ. 154-158.

68. Βλ. ZUKOVIC S., *Interkulturalne dimenzije verske nastave u srednjoj skoli*, tematski zbornik radova, Novi Sad, 2007, σ. 10-ἑξῆς.

69. Βλ. JOKSIMOVIC S., *Verska nastava i gradansko vaspitanje u skolama u Srbiji*. Beograd: 2003. Institut za pedagogsa istrazivanja.